

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. В. МИКИШИ ТА ЇЇ РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Данільчишин Ю.М., ст.викладач кафедри естрадного співу

Харківська державна академія культури

Анотація. Стаття прив'язана аспектам формування системи вокального виконавства. Розглядається педагогічна діяльність М. Микиши.

Ключові слова: вокальний спів, співацьке дихання, психотехніка

Аннотация. Данильчишин Ю.М. Педагогическая деятельность М. В. Микиши и ее роль в становлении вокального искусства. Статья посвящена аспектам формирования системы вокального исполнительства. Рассматривается педагогическая деятельность М. Микиши.

Ключевые слова: вокальное пение, певческое дыхание, психотехника

Annotation. Danilchishin Yu.M. Pedagogical activity of M. V. Mikisha and its role in becoming of vocal art. The article is dedicated to the aspects of the forming of the system of vocal rendering. Pedagogical activities of M. Mikisha are considered.

Keywords: vocal song, singing breath, vocational psychology.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень. В умовах прискореного розвитку суспільства, у відповідності до світових стандартів постає проблема відповідного ставлення до освіти, в т.ч. вокальної, як однієї зі складових музичного виховання. Безумовно, в цих умовах підвищується роль педагога. Фахова підготовка співаків ретельно розглядалася відомими вокальними фахівцями, однак ще не всі аспекти цієї проблеми вивчено. Вокальному мистецтву присвячена величезна кількість праць, спрямованих на різноманітні аспекти цієї діяльності. Серед цих видань особливого сенсу набуває книга «Практичні основи вокального мистецтва» Михайла Микиши, блискучого майстра радянського оперного театру і одного із засновників українського оперного театру. Цінність даної роботи – в умілому поєднанні практичних питань вокального мистецтва з теоретичними положеннями. Автор розглядає основні принципи виховання голосу співака, дає різноманітні практичні поради. Хоча ця книга вийшла друком понад 30 років тому, насущну потребу в такій праці й нині відчувають співаки, учні та педагоги.

Мета статті. Питання якісної підготовки вокалістів-виконавців є нагальною проблемою сучасної освіти. Звернення до досвіду видатних педагогів, аналіз теоретичних, мистецтвознавчих наробок послугує успішному вирішенню цього завдання. Вокальна педагогіка, незважаючи на багатотікову практику та величезний досвід, має немало теоретичних положень, що узагальнюють окремі моменти навчання та виховання співаків. Саме спираючись на це, спробуємо проаналізувати поради М. Микиши, поєднавши їх із насущними завданнями та проблемами сучасного вокального, в тому числі і естрадного виконавства.

Виклад основного матеріалу. Приділяючи належну увагу основним принципам виховання голосу співака, автор особливо настійливо підкреслював значення вокально-художньої мови, відводячи велике місце слову та його органічному зв'язку з музикою. Він з пильною увагою розглядав такі питання,

як гармонійне взаємовідношення між внутрішнім розвитком співака (техніка переживання) і зовнішнім (фізіотехніка), художній спів і акторська майстерність, ритм і темп, розподіл уваги, вокально-творчий спокій, темперамент тощо.

Спроби теоретизувати, науково обґрунтувати вокально-педагогічну практику робилися вже давно. Проте більшість праць з вокальної методології, які вийшли у нас і за кордоном, не дають стрункої наукової теорії мистецтва співу. В них дуже багато місця відводиться анатомії, фізіології, гігієні голосового апарата, фізичному розумінню звука і мало уваги приділяється художньому звучанню голосу; в кращому разі подається огляд вокально-педагогічної практики.

На думку М. Микиши, найбільшу наукову цінність для вокальної методології становить книга Л. Работнова «Основы физиологии и патологии голоса певцов» [5]. В цій праці висвітлено не лише питання анатомії та фізіології голосового апарата, а й викладено механіку дихальних рухів і процес голосоутворення, що надзвичайно цінно для співаків та педагогів, які працюють над вихованням художнього звучання голосу.

Ось чому перед педагогами з вокалу стоїть завдання надзвичайної важливості: створити єдину вокальну школу, засновану на стрункій системі підготовки молодих співаків. В цьому сенсі однією з перших праць, присвячених зокрема естрадному співові, є книга Л. Прохорової «Українська естрадна вокальна школа» [4].

Щодо Микиши, то він прагнув використати й розвинути практичні принципи вокально-педагогічних методів, спираючись на досягнення передової сучасної науки і практики, а також на особистий артистичний і педагогічний досвід. На основі всього цього була зроблена спроба сформулювати й розвинути основні теоретичні і практичні положення вокального мистецтва і вокальної педагогіки.

Стан співака під час співу має бути активним, а не в'ялим, апатичним. В усій постаті співака повинна відчуватися внутрішня енергія, що ґрунтується на цілковитій свободі й невимушеності, на еластичності всіх м'язів. Але, на думку М. Микиши, все це стосується лише початкового періоду навчання співу. На сцені постава, рухи, міміка, поведінка співака мусять узгоджуватися з вимогами вокальної психотехніки, техніки переживання і перевтілення, що координують і пов'язують його пластику з вокально-творчим завданням, тобто перебувають в цілковитій гармонії зі створюваним образом.

Не менш важливе значення для співака мають: 1) вміння поводитися на сцені, на концертній естраді під час виконання; 2) сценічна постава, сценічна хода, вільні й невимушені рухи, повороти й жести; 3) вміння слухати на сцені, на естраді спів партнера, підтримувати цілковитий контакт з оркестром, акомпаніатором, диригентом, аудиторією; 4) вміння включатись у творчий процес, розуміти й передавати внутрішній зміст музично-вокального твору.

Як бачимо, поведінка співака на сцені має зовнішні та внутрішні складові: зовнішня пов'язана з художньою пластичністю рухів тіла та мімікою співака; внутрішня – з розкриттям ідейно-художнього змісту виконуваного твору або партії і образно-дійовою вимовою тексту, з художністю сценічних дій.

Хоча подані поради готувалися для оперних і камерних співаків понад 30 років тому, їх цілком можна застосовувати нині і в естрадному виконавстві.

Ще один важливий аспект діяльності будь-якого співака – це дихання, яке є, як відомо, основою співу. Добре співати означає насамперед добре і правильно дихати. В свою чергу дихання об'єднує всі фізичні фактори, пов'язані із звучанням голосу, і всі психофізіологічні процеси виховання і розвитку голосу співака. Воно нерозривно поєднане з інтонаційно-художньою мовою і розкриттям ідейно-художнього змісту виконуваного твору.

Власне, спів – продовжує М. Микиша, – це вільна, природна, правильно продовжена мова, яка інтонаційно звучить у ритмі, а тому під час співу не слід відходити від принципів розмовної мови, що правильно звучить, і шукати якісь інші типи й способи дихання замість природних. Просто дихання необхідно тренувати, розвивати і вдосконалювати.

Що ж найчастіше заважає правильному розвитку голосу співака? Микиша виділяє наступне: стихійність, безсистемність, дилетантизм і кустарництво у вокальній педагогіці, які призводять до вироблення негативних прийомів та навичок у співаків, до псування їхніх голосів. Дуже часто можна спостерігати серед учнів та співаків-професіоналів навички так званого глибокого співу з вимовою слів коренем язика, що веде до порушення гармонійного зв'язку між співацьким диханням, звуком і словом.

До найбільш поширених дефектів співацького дихання належать: випинання живота, надмірне набирання повітря, підняття грудної клітки й, як наслідок цього, затискання звука, неправильні функції дихального апарата під час вдиху та видиху через неправильну поставу корпусу і нерозуміння творчого завдання. Всі ці негативні навички гальмують розвиток дихання і художнього звучання голосу в тих, хто вчиться співати.

Співацьке дихання – це природне, найправильніше й доцільніше дихання, яке сприяє кращому використанню вокально-акустичних можливостей голосового апарата в процесі співу. Воно є складним процесом, в якому у внутрішній взаємодії беруть участь всі фактори дихального процесу. Співацьке дихання забезпечує необхідну силу, рівність, чистоту і витривалість голосу, дає змогу співакові вільно проявити свої творчі можливості.

Отже, одним з головних завдань педагога-вокаліста є навчити співака-початківця правильно дихати, звільнити його психіку від неправильних уявлень про різні технічні способи та прийоми дихання і взагалі внутрішньо його «розкрити». (Можна також познайомитися зі статтею Л. Красовської «До питання про співацьке дихання» [2]).

Спів – це продовжена мова. Мова співака як у житті, так і на сцені має бути виразна, чітка, природна та правильна. Кожен співак мусить контролювати її і говорити вокально правильно не тільки на сцені, а й у житті.

В широких колах вокалістів, особливо італійців, поширена думка, що для співака важливий насамперед звук, а все інше має другорядне значення. Деякі

з наших педагогів теж виховують у своїх учнів переважно звук і приділяють мало уваги тому, як володіти ним, вимовляючи слова і речення в процесі співу, як виражати емоції, закладені в словах, і т. ін.

Ми вважаємо такий погляд і таку практику хибними. Правильна розмовна мова і художній спів, так само як звук і слово, тісно пов'язані між собою. Отже, мова буде вокально-художньою тільки в разі використання законів співацького звука: так само і звук буде повноцінний, художній лише тоді, коли буде враховано закони правильної розмовної мови. Адже, повторюємо, спів – це правильно продовжена мова.

Перш ніж розучувати, співуватися у новий твір, слід кілька разів уважно прочитати і продекламувати його текст. Декламуючи, слід прагнути якнайточніше відтворити логічні й граматичні акценти, наголоси, якнайповніше сприйняти, пережити і передати у словах і звуках найтонші психологічні відтінки цього твору, його ідейно-художній зміст, стиль. Це необхідно для того, щоб співак зникав керуватись у своїй роботі не лише звуком, а й осмисленим вокально-образним словом. В мистецтві співу важливий не тільки голос як такий, а й уміння відчутти, пережити і передати цим голосом найтонші коливання людської душі.

До багатьох корисних слів М. Микиши слід додати і ще один аспект – дикція, якій слід приділяти особливу увагу в художньому співі. Вона забезпечує формування звука, емоційність, сприяє розкриттю ідейного змісту вокального твору, робить весь процес співу ясным, простим, натуральним, виразним.

Техніка вокально-сценічної творчості включає в себе як техніку володіння голосовим апаратом, голосом, так і психотехніку – техніку переживання.

Отже, наступним важливим аспектом виховання майбутнього співака є психотехніка. Психотехніка – це комплекс технічних прийомів, пов'язаних із творчими переживаннями під час співу. Основним засобом впливу на слухача-глядача є вокальне образно-дійове слово, яке сприяє розкриттю ідейно-художнього змісту виконуваного твору, створенню сценічного образу. Тому саме слову й змістові слід приділяти особливу увагу в процесі роботи над репертуаром, над твором, роллю. Робота ця складається з кількох етапів: 1) знайомство з твором, з роллю; 2) вивчення і всебічний аналіз твору, ролі; 3) процес «вживання» в образ; 4) вокальне читання і декламація тексту; 5) координація дій.

Уміння перевтілюватись, як і вміння володіти голосом, не приходять само собою. Цього досягають шляхом повсякденної цілеспрямованої наполегливої роботи. Але це не означає, що ми заперечуємо вроджену здібність, талант, якому часом уже на перших порах під силу те, чого інший не може добитись і шляхом тривалого навчання, тренування. І все ж працювати щодня, систематично – це доля всіх, хто хоче присвятити своє життя мистецтву співу. Тільки талант, помножений на повсякденну працю, може дати бажані результати.

Крім вокально-образного слова, у співі дуже важливе значення мають також ритм, темп, розподіл уваги, вокально-творчий спокій і темперамент

співака. Без оволодіння цими прийомами, підкорення їх своїй волі спів, акторська майстерність неможливі.

У системі навчання співу велике значення для учня має виховання у нього відчуття ритму як основи музичного руху, сполучення в часі всіх елементів музичної мови – метра, мелодії, гармонії, динамічних відтінків, що слугують організуючим, дисциплінуючим початком вокальної творчості.

Кожен педагог мусить з першого заняття суворо стежити, щоб учень дотримувався певного ритму і темпу, бо від цього надалі залежатиме його організованість, зібраність, логіка і послідовність дій, а також правильний, природний прояв почуттів та емоцій під час співу.

Темп і ритм пов'язані між собою. Вони перебувають у певній єдності в кожному окремо взятому музично-вокальному творі. Найменше порушення ритму чи темпу веде до викривлення цього твору, до викривлення художньої правди, якщо це не підпорядковується художнім задумам чи природній агогії.

Отже, в міру автоматизованості техніки побудови співацького звука збільшується можливість скеровувати психічну енергію на творчий процес. Чим більшою і досконалішою є автоматизація в роботі голосового апарата, тим вільніша творча фантазія співака, тим легше йому творити і тим досконаліша його виконавська майстерність.

Вокально-творчий спокій – це насамперед спокій і впевненість співака у своїх силах і можливостях, творча настроєність його під час співу. Інакше кажучи, це стан творчого захоплення, творчого збудження співака, впевненого в успішному виконанні будь-якого технічного і творчого завдання, відсутність будь-якої напруженості, скутості, нервозності.

Саме поняття «спокій» має суто умовний характер, адже відомо, що у світі, який нас оточує, в тому числі й у вокальній творчості, абсолютного спокою не існує. Тому необхідно розмежувати поняття спокою як суто фізіологічного стану організму і поняття вокально-творчого спокою як внутрішньо (психічно) спокійного, врівноваженого стану співака під час виконання. Вокально-творчий спокій характеризується максимальним проявом усіх творчих сил і можливостей, проявом художніх емоцій виконавця.

Отже, коли співак непевний у своїх силах і можливостях, коли він відчуває, що голос його не досить еластичний, рівний, вільний і не зовсім кориться його волі, швидко «сідає», втомлюється, коли, нарешті, йому щось заважає, щось його дратує, – про вокально-творчий спокій не може бути й мови.

Досягнення високого рівня художньої виразності у виконанні музики є постійним і найважливішим завданням виконавця. Вміння навчити цьому студента – є завжди актуальною метою педагога. Співак, який прагне віддатися своїм художнім емоціям під час співу і викликати відповідне враження у слухачів, мусить насамперед досконало володіти собою, своїм голосовим апаратом. Щоб досягти цього, треба приділяти особливу увагу розвитку техніки вокально-творчого спокою з самого початку занять співом. Як педагог, так і учень у своїй роботі повинні прагнути до нерозривного гармонічного

поєднання фізичного і психічного вокального спокою в єдине ціле. Лише в стані такого спокою можна вільно співати і створювати художні образи.

Усе вищесказане повною мірою стосується і естрадних виконавців. Справа в тому, що нині естрадний співак постійно є у полі зору глядача. Головне – естрадний виступ потребує великої концентрації творчих зусиль для втілення художнього образу при мінімальному ліміті часу. Естрада потребує інших художніх засобів, вміння миттєво перевтілюватися, переходити від одного образу до іншого, змінювати психологічний стан, міміку, жест.

Питання людського темпераменту давно вже цікавлять вчених. Висвітлення його має важливе значення не тільки для таких галузей науки, як психологія, фізіологія, психіатрія та ін., а й для мистецтва, бо особливості характеру і темпераменту людини відіграють тут неабияку роль.

Темпераментом називають особливості нервово-психічної організації людини, пов'язані з характером нервових процесів (їх інтенсивністю, силою чи слабкістю, швидкістю та легкістю виникнення і згасання, врівноваженістю чи неуврівноваженістю, рухливістю чи інертністю). Особливості ці виявляються в певному емоційному тонусі.

Темперамент дуже тісно пов'язаний з творчим процесом, тому специфічні особливості творчості співака перебувають у прямій залежності від його темпераменту. Темперамент співака знаходить яскравий вияв не тільки у зовнішньому трактуванні образу, його грі, а й у тембрі, характері голосу. У мистецтві співу важливо не тільки знати, який у тебе темперамент, а й уміти свідомо використовувати основні його особливості в процесі творчості.

Досконало оволодіти своїм голосом, вокальною технікою і психотехнікою, темпераментом, навчитися перевтілюватись, тобто переключати себе в коло емоцій потрібного образу чи твору, – ось чого мусить прагнути кожен, хто хоче присвятити своє життя мистецтву співу.

На додаток до думок Микиши пошлемося на статтю Н. Дрожжиної [1], де вона велику увагу приділяє підготовці саме естрадного співака на сучасному етапі розвитку музичної естради. Стисло її думки зводяться до того, що нині естрадне виконавство посіло значне місце у світовій музичній культурі, є одним із складових видів сценічного мистецтва. Естрада ХХІ ст. вимагає від співака володіння великим арсеналом виразних засобів. Авторка посилається також на видатного американського вокального педагога С. Рігса, який наголошував, що «незалежно від того, що ви співаєте – поп, рок, оперу чи мюзикл, ви повинні володіти такими прийомами співу, які дозволяють вам розслабитися та сконцентруватися на акторській грі» [1, 150].

В окремих розділі у М. Микиши віділені практичні поради співакам. Вони зводяться до наступного.

Творча діяльність співака цілком залежить від стану його здоров'я, витривалості голосового апарата. Тому кожен, хто присвятив своє життя мистецтву співу, мусить стежити за собою, суворо дотримуватися певного режиму праці, відпочинку, харчування, статевого життя тощо.

У процесі навчання співу особливу увагу слід приділяти вокально-художній пластиці, яка сприяє музичному, вокальному, фізичному та сценічному розвитку майбутнього співака. Ранкова зарядка, легкі види спорту і пластичні вправи зміцнюють і розвивають здоров'я, голосовий апарат співака, роблять його витривалим і мало сприйнятливим до різних захворювань.

Щоденні фізичні вправи необхідно закінчувати водною процедурою – загальною прохолодною ванною, душем або ж обмиванням хоча б верхньої половини тіла водою кімнатної температури з розтиранням шкіри грубим рушником і з наступним загальним масажем.

Так само, як про чистоту свого тіла, треба дбати і про чистоту повітря. Запилене, забруднене повітря може спричинитися до захворювання дихального і голосового апарата і передчасного його спрацювання. Отже, треба всіляко уникати запилених приміщень і курних вулиць. Ранком, перед заняттям, рекомендуються короткі прогулянки в будь-яку погоду, бажано у замських кварталах. Особливу увагу співак повинен приділяти чистоті порожнини рота, носа і горла.

Хоча пройшло вже багато років з написання книги М. Микиши, життя і творчість артиста в багатьох випадках на схожа з минулими роками, разом з тим, до деяких порад педагога слід прислухатися. Він радить: а) співати слід щодня (крім вихідного), але не більше як одну-дві години з обов'язковими перервами для відпочинку; б) розмовляти в повсякденному житті слід якомога менше, а головне – вокально правильно, тобто на мовній опорі, легко, вільно, невимушено; в) їсти треба 3–4 рази в день, уникаючи гострих страв. Не пити її не їсти дуже гарячого і дуже холодного, не переповняти шлунка – це позначається на звучанні голосу, на стані голосового апарата й загальному здоров'ї.

У день вечірньої вистави або концерту слід обідати не пізніше третьої години дня, не вживаючи жирних страв. Після обіду мінімум 1–2 години зберігати цілковите мовчання. Не слід пити спиртних напоїв, курити, вживати наркотиків.

Всяке порушення режиму веде до порушення нормальних функцій голосового апарата, до професійних захворювань і передчасної втрати голосу.

Щодо професійних захворювань, то до них належать: 1) сиплість, хрипота і загальне незвучання голосу через перевтому або форсування, нерве або шлункове захворювання; 2) катаральний стан, тобто почервоніння істинних голосових зв'язок та слизової оболонки горла; 3) потовщення голосових зв'язок і незмикання їх; 4) крововилив у голосові зв'язки; 5) односторонні та двосторонні вузлики на голосових зв'язках; 6) гайморит (запалення гайморових порожнин); 7) втрата голосу, тимчасова або постійна, від раптового переляку, крику, натужного співу (форсування); 8) психофізична втрата голосу, тобто цілковитий розлад функцій всього голосового апарата через відсутність правильної постановки голосу.

Щоб якнайдовше зберегти голос, його чистоту, свіжість, необхідно не тільки суворо дотримуватися режиму праці і всього життя, а й вміти правильно,

легко та вільно співати, тобто мати правильно поставлений голос – справжню вокальну школу. А це вже залежить від педагога.

Важливим технічним фактором у розвитку співацького голосу є щоденне тренування – співування звуко-ритмічних вправ, вокальних голосних і приголосних та їх сполучень. Для досягнення співацької настроєності рекомендується як учням, так і співакам-професіоналам щоденне розспівування (тренування голосу) – одне з найнеобхідніших правил повсякденного життя артиста. При цьому слід суворо стежити, щоб кожен звук вправи чи вокалізу відтворювався акустично правильно.

Щоб уникнути непередбачених хвилювань під час вистави або виступу на естраді, зберегти нерви і голос, співак повинен своєчасно все обміркувати, підготувати сценічний костюм, загримуватися. Гримом слід навчитися користуватися самостійно.

Говорячи про творчу гігієну голосу, не можна обійти мовчанням і роль композитора. Адже, на жаль, ще досить часто зустрічаються твори, співати які просто неможливо через їх вокальну незручність, складність (теситура, інтервали, паузи).

Поради з вокальної гігієни однаковою мірою стосуються як співаків, так і драматичних акторів, читців, лекторів, педагогів, промовців, учасників художньої самодіяльності й усіх тих, чия професія пов'язана з роботою голосового апарата.

Висновки. Цілком зрозуміло, що вокальна освіта ще потребує багатьох зусиль як теоретиків мистецтва, так і педагогів-методистів. Крім того, значну увагу слід приділяти новітнім технологіям у галузі звуковідтворення, аби, по-перше, грамотно користуватися цими досягненнями, по-друге, спрямовувати ці досягнення на створення повноцінного художнього образу у співі, в тому числі і на ниві естрадного виконавства.

Подальшого дослідження потребує необхідність з'ясування розробки поєднання на концертній сцені естрадного співу та хореографії, світла, використання кіно- та фототехніки, різноманітних електронних пристроїв, спрямованих на поліпшення звучання виконавців-вокалістів.

Література:

1. Дрожжина Н. Актуальные задачи подготовки эстрадного певца на современном этапе развития музыкального искусства эстрады // Проблемы взаимодействия искусства, педагогики та теорії і практики освіти: Зб. наук. пр. Вип. 13. – Х.: ХДУМ ім. І.П. Коляревського, 2004. – С. 149-160.
2. Красовська Л. До питання про співацьке дихання // Культура України: Зб. наук. пр. Вип. 15. – Х.: ХДАК, 2005. – С. 239-247.
3. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва. – К.: Муз. Україна, 1971. – 90 с.
4. Прохорова Л. Українська естрадна вокальна школа. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 384 с.
5. Работнов Л. Основы физиологии и патологии голоса певцов. – М.: Музгиз, 1932. – 153 с.

Надійшла до редакції 19.03.2008